

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЄВО–МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»
ЦЕНТР ДОСЛІДЖЕНЬ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ЄВРЕЙСТВА
ЦЕНТР ЄВРОПЕЙСЬКИХ ГУМАНІТАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Серія «Постаті культури»
Заснована в 2017 році

Сергій Тримбач

БОГДАН СТУПКА

МЕТАМОРФОЗИ

Київ
ДУХ І ЛІТЕРА
2022

УДК 791.635-051(477)«19/20»

Т675

Серія «Постаті культури»

Редколегія:

Андрій Пучков, Костянтин Сігов,

Олексій Сінченко (головний редактор), Елеонора Соловей,

Леонід Фінберг (керівник проекту)

Тримбач Сергій

Т675 Богдан Ступка. *Метаморфози*. — К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2022. — 336 с., з іл. (Серія «Постаті культури»).

ISBN 978-966-378-897-5

У цій книзі висвітлюється життя та творчість Богдана Ступки, великого українського актора театру та кіно. Читачі зможуть дізнатися про його стосунки з родиною, з друзями та про мистецтво акторства. Тут представлені біографічні нариси, фрагменти інтерв'ю та статті, присвячені цій непересічній особистості.

Висловлюємо подяку родині Ольги та Андрія Анісімових
за підтримку серії видань «Постаті культури»

Видання підготовлено за підтримки
Українського культурного фонду

Позиція Українського культурного фонду може не збігатись з думкою автора

Український культурний фонд — державна установа, створена у 2017 р.
як нова модель надання на конкурсних засадах державної підтримки
та промоції ініціатив у сфері культури та креативних індустрій.

Діяльність Фонду, відповідно до чинного законодавства, є невід'ємною
частиною політики і визначених пріоритетів діяльності Міністерства
культури та інформаційної політики України.

сайт: ucf.in.ua

facebook: <https://www.facebook.com/ucf.ua/>

На обкладинці репродуковано фото Богдана Ступки

УДК 791.635-051(477)«19/20»

© Сергій Тримбач, 2022

© ДУХ І ЛІТЕРА, 2022

ISBN 978-966-378-897-5

ЗМІСТ

Передмова.....	9
КНИГА ПЕРША.....	15
Народження Білого птаха. З чорною ознакою.....	16
Оповідка від Богдана: Гоголь живий!	20
Біографічне. Страх пограниччя	21
КНИГА ДРУГА.....	27
Люди східні. І присмеркові.....	28
З хребтом переламаним	32
Про «Білого птаха...». Докладніше	33
Оксана Пахльовська про «Білого птаха...»	37
Оповідка-приповідка: «А ти, виявляється, Стопка...».	
Про мед-горілочку, коньячок і віскар.....	38
КНИГА ТРЕТЯ.....	41
Провідники. Іван Миколайчук.....	42
Богдан Ступка про Івана Миколайчука:	
«Миколайчук для мене як Нострадамус»	46
Богдан Ступка про Івана Миколайчука (<i>продовження</i>) ...	49
Історія знайомства.....	49
Обмін і «обмінінник»	52
Ніцшеанець Богдан Ступка, або	
Філософія великого німця у світлі	
досвіду великого українського актора.....	59
Оповідки про Богдана. Ноги кобили.....	62
Ніцшеанець Богдан Ступка (<i>продовження</i>).....	63

Діалоги. Олександр Довженко	65
А ніцшеанський Вавилон?	68
Козаки і свинопаси.	70
А як було до появи фільму на публіці?	76
Ульянов, який не Ленін, Керенський і Діти сонця	78
Діти і Сонце	87
КНИГА ЧЕТВЕРТА.....	91
Родинний Космос. Мати	92
Мати, Марія Ступка.	93
Батько	94
Тривалість життя	95
Дитинство, юність. Перша професія — рахувальник зір ..	95
Діалоги. Іммануїл Кант, або Зоряне небо над головою ...	98
Персони. Данило Лідер: «Якби ви знали, як важко відповідати за цілий світ!».....	102
Олександр Саква. «Настає ніщо»	104
Оповідки від Богдана. «Перевтілюєшся лише тоді...» ..	107
Батьки. Докладніше	107
Джув'єтта і дух Богданів	113
КНИГА П'ЯТА	125
Щастя неукрадене.	126
Щастя по-львівськи	128
Оповідка. Трагічна — про Богдана та Івана. І щастя вкрадене	134
Світ ловив Богдана Ступку... Чи спіймав?	137
Кульť особистості.	137
Друзі.	138
Данченко.	141
Ставлення до великих.	143
Втома	143

КНИГА ШОСТА	145
Герої Чехова живуть на межі — у прикордонній зоні України і Росії	146
Голос Вадима Гаєвського	147
Брехт і брехня	159
КНИГА СЬОМА	161
Метаморфози нового часу	162
Беси... А попереджали	164
Дещо з таємниць 1990-х	165
Діалоги. Гоголь: Любов — по-старосвітському	168
Персони. Лія Ахеджакова	170
Лір теж попереджав українців	172
Голос	173
«Богдан был гипнотическим человеком...»	175
Про співи і переспіви	178
А чи ж не єврей? Чий космос опановуємо?	179
КНИГА ВОСЬМА	181
Акторська школа в Україні: є / немає (!?)	182
Приховані рими: Лір — Курбас / Міхоелс — Ступка ...	183
Оповідки про Богдана. Що згадувати?	184
Німа мрія	185
КНИГА ДЕВ'ЯТА	187
Молитви за гетьмана Богдана Ступку	188
Оповідки від Богдана. Акторів у Рай не приймають. Про Амвросія Бучму	189
Богдан Ступка: Запитуйте — відповім	190
КНИГА ДЕСЯТА	201
Чи був Іван Мазепа, чи, може, привидівся?	202
Сергій Якутович: «Коли Ілленко запросив мене на цей фільм, я зрозумів: мене запрошено на похоронний об- ряд. Поховання українського поетичного кіно...» ..	204

Взяття Берліна не відбулося... ..	212
Юрій Ілленко: «Знімати Ступку в ролі Мазепи в мої плани не входило...».....	213
Страшна помста	214
Пророк і Дзеркало	215
Екзистенція актора. Про справжність буття актора....	217
Від Курбаса до Ступки і Миколайчука	218
КНИГА ОДИНАДЦЯТА	221
Голлівуд у Галичині не побудували, але... ..	222
Іван Мазепа і Тарас Бульба в кіно — у напрямку до Богдана Ступки.....	224
Кіно галичанське, гуцульське, карпатське... І симфонія Львова	225
КНИГА ДВНАДЦЯТА	237
«Артистові не треба ревти...»	238
Богдан Ступка як Одкровення	240
Без страху.....	244
«Скільки у нас сьогодні Україн?»	246
Культовий.....	247
Національний, народний	249
КНИГА ТРИНАДЦЯТА	253
Від Курбаса до Курбаса	254
Курбас	254
Тінь Ступки. Ще раз... ..	257
Діалоги. Сковорода: метаморфози.	258
«Добрий розум робить легким будь-який спосіб життя»	258
КНИГА ЧОТИРНАДЦЯТА	261
За Богдана... Ще одна молитва.....	262
«Мазепу і досі кортить розгадати».....	262

«Треба розібратися, чого хотів Мазепа...»	265
«Мазепа — то наша гордість, а не зрадник...»	267
Театр. Труди і дні	275
Франківський портфель	275
«Ну, що поробиш, всі мене хочуть!»	277
«Якщо мріяти, краще стати мільярдером»	278
«Ступкинята»	279
КНИГА П'ЯТНАДЦЯТА	281
Фільми і ролі. «Два в одному» (реж. Кіра Муратова, 2007)	282
Сила може / Міць та мощі	286
КНИГА ШІСТНАДЦЯТА	291
Італійські мотиви	292
Мотив перший: Богдан Ступка яко Фелліні	292
Кіра і кара	294
Операційна одіссея	296
Гоголь, Рим, версти до неба	297
КНИГА СІМНАДЦЯТА	301
Фільми і ролі. «Вогнем і мечем», або «Ще як були ми козаками...»	302
Фільм. Триумфальний старт	303
Фільм. «Отак-то, ляше, брате!»	304
Після фільму	307
Фільми. «Серце на долоні»	307
КНИГА ВІСІМНАДЦЯТА	311
Зі щоденникових записів	312
Гістерія «Істерії». Григорій Гладій про Богдана Ступку ..	316
КНИГА ДЕВ'ЯТНАДЦЯТА	319
Оповідки-приповідки про Богдана	320

Ступка і Марк Аврелій	320
«Дім» / «Дом» (2011, реж. Ігор Погодін)	321
КНИГА ДВАДЦЯТА.	325
Оповідки про Богдана. Від Романа Віктюка	326
«Він уже однією ногою там...»	326
Замість післямови. Лист Богданові Ступці	327
Замість P.S. Мрії збуваються	327
Людина vs троль. Дивовижна історія Пера Гюнта	329
Мрії-мріянки	330
Оповідка-приповідка. Як готуватися до смерті?	331
Оповідка-приповідка. Про смерть і її подолання	331
Мрії-мріянки. «Тіні забутих предків»	334

Передмова

Шановний читачу, ви тримаєте в руках книжку про актора Богдана Ступку. Великого артиста, потужну й багатогранну особистість. Зазвичай у подібних виданнях їхні автори дотримуються біографічної канви свого героя: як його життя складалося, в такій послідовності все й відтворюється. Коли йдеться про митця, тут головним є — як здається — викласти свої уявлення про основні твори та представити свою візію творчого шляху митця.

Тут же ніц, такого завдання я перед собою не ставив — аби послідовно все викласти. Тим більше, що є доволі ґрунтовні книжки Володимира Мельниченка і Ростислава Коломійця. Метою було дещо інше: розкрити світогляд Богдана Ступки, те, що було, є й буде вже навіки філософією його творчості. Коли йдеться про такі сутнісні речі, не дбають про послідовність фактів, явищ і з'явищ.

«Постаті культури» — так називається ця книжкова серія видавництва «Дух і Літера». От про постать і йтиметься... Постать велику, веселу, драматичну, іскристу, з якої точки не подивись. Кількість точок споглядання, співчування, співдумання може бути незліченною. Життя-бо довге, а в артиста воно ще й помножене на сотні ликів і відблисків інших людей...

І ще. Актор, та ще й такого культурного масштабу, як Богдан Ступка, перебуває в постійному діалозі з людьми, чиї імена сяють на іконостасі світової цивілізації. З Вільямом Шекспіром, наприклад, з яким артист перебував в особливо інтенсивному контакті (такої кількості ролей у шекспірівських виставах не зіграв жоден вітчизняний актор). Хто скаже після цього, що Ступка і Шекспір не почувалися сучасниками один одного — вони живуть, продовжують жити в одній епосі. Або Ступка і Тарас Шевченко, чи Іван Франко. Гоголь — один із постійних співбесідників артиста, Гоголь — не тільки український чи російський феномен, а й почасти італійський (Рим як точка зустрічі двох цих митців). А Чехов — постійний співрозмовник Ступки... Лесь Курбас, звичайно, чиї творчі настанови артист зробив своїми внутрішніми переконаннями, коли не принципами. Амвросій Бучма, геній українського і світового акторства.

І Зигмунд Фрейд, творець методу психоаналізу! Зовсім не випадково він трапився у творчому житті Ступки, в 1994 році у виставі «Істерія» франківського театру. «Мене Фрейд завжди цікавив, — зізнавався він в одному з інтерв'ю. Тільки-но я почав учитися при театрі Марії Заньковецької... Весь світ жив і мистецтво творилося під “контролем” Зигмунда Фрейда». Хтось скаже: весь світ, напевно, але ж не Радянський Союз. Так і не так. Можу засвідчити: Фрейд цікавив, і навіть дуже, радянських інтелектуалів. І не тільки в теорії. Досить пригадати фільм «Білий птах з чорною ознакою», в якому дебютував у кіно Ступка, — там тінь Фрейда присутня чи не в усіх любовно-сексуальних стосунках.

Іноді таке спілкування, діалог були неявними, притлумленими. З філософією екзистенціалізму, наприклад, яка народилася в страшних і трагічних конфліктах ХХ століття. З філософією Фрідріха Ніцше, скажімо, попри те, що актор його ніколи, здається, не згадував (тільки й запрополювалась мить однієї з розмов, коли я запитав про знаменитого німецького філософа; відповідь була простою: тре'пошукати, де він у мені ховається?). Однак ж і шукати особливо не

треба — вже в Оресті, в «Білому птасі з чорною ознакою» Юрія Ілленка, прозирає ніцшеанська проблематика: сильна особистість, яка стає такою, переступивши певні моральні закони і норми. Або роль Керенського у фільмі Сергія Бондарчука «Червоні дзвони» / «Красные колокола»...

Словом, як справжній митець, Богдан Ступка обертався й обертається в колі імен, світло яких продовжує струмувати крізь товщу часу й простору.

Ну і, звичайно, ті, хто справді жив, працював, творив поруч. Сергій Данченко, режисер, з яким акторові по-справжньому пощастило і без якого театральний космос Ступки не зреалізувався б на повну силу. Юрій Ілленко, з творчою волею якого пов'язані як злети, так і болісні конфлікти, непрості — навіть у посмертному діалозі — стосунки. Так само, як й Іван Миколайчук, ровесник, чия харизма та зоряна енергетика підштовхнули Ступку й вивели на орбіту, а потому їхній неявний діалог ускладнився потайними образами, образами й образами.

І батьки, звичайно, мати і батько, Марія і Сильвестр Ступки, чий навіть артистичний досвід — реальний, у батька, й віртуальний, незреалізований — у матері, всотувався у фантазійні конструкції образів, сценічних та екранних.

Дружина, Лариса Ступка (Корнієнко), чії людський шарм і професійний арсенал балерини так само впливали, до дрібниць іноді. Коли б не Лариса, хто знає, чи утримався б Ступка на плаву — дисциплінарна матриця його повсякденного життя вочевидь визначалася нею. Скажімо, те, що в день вистави (а малих ролей у нього не було) актор обов'язково поринав у відпочинковий сон, аби на вечір почуватись у добрій фізичній формі. Й від друзів, а точніше — від дружбанів, ентузіастів алкогольного дозвілля, вона рішуче відтручувала. А скільки їх, веселих і талановитих артистів, згинули в горілчаному похмільному угарі...

Звісно, що йдеться про діалогічне спілкування з багатьма режисерами театру й кіно. Щодо кіно, то це, окрім Юрія Ілленка, українці Артур Войтецький, Володимир Денисен-

ко, Станіслав Клименко, Ярослав Ланчак, Кіра Муратова, Борис Савченко, Михайло та Вадим Ілленки, росіяни Павел Чухрай, Дмитрій Месхієв, поляки Кшиштоф Зануссі та Єжи Гофман, грузин Отар Іоселіані, француз Режис Варньє... В театрі, крім Сергія Данченка, — вчитель Ступки Борис Тягно (через якого долинали-віддзеркалювали енергетичні зблиски Леся Курбаса), Володимир Оглоблін, Валентин Козьменко-Делінде, Ірина Молостова, Олексій Кужельний, Роберт Стуруа, Станіслав Мойсеев, Андрій Жолдак, Григорій Гладій...

І з якими акторами пощастило працювати, творити поруч! Богдан Козак, Федір Стригун, Таїсія Литвиненко, Наталя Лотоцька, Наталя Ужвій, Валерій Івченко, Лариса Кадочникова, Кость Степанков, Ада Роговцева, Анатолій Хостікоєв, Наталя Сумська, Міхаїл Ульянов, Данієль Ольбрихський, Інокентій Смоктуновський, Збігнєв Замаховський, Лія Ахеджакова, Сергій Гармаш...

З чим не склалося в Богдана Ступки, так це з цінностями радянської системи. Ні в театрі, ні в кіно. Всі ж пам'ятають, що при визначенні акторів на ролі у фільмі «Білий птах з чорною ознакою» Юрія Ілленка Івана Миколайчука не затвердили на роль Ореста Дзвонаря. Бо Орест, за сценарієм, йшов до Української повстанської армії (УПА) і навіть ставав там командиром. Миколайчук на той час зіграв і Тараса Шевченка, і більшовиків (у «Бур'яні» та «Комісарах»), а крім того, мав карму суперпозитивного персонажа (насправді не все так просто, але...). Тому роль Ореста дісталась Миколайчуковому ровеснику, однак ж мало кому відомому театральному акторові зі Львова, Ступці. З колючими очима, з ментальністю людини, з якою краще на темному боці життя не зустрічатись (ну, так, ніби, коли говорити спрощено)...

Не совітський, одним словом, хлоп, ну зовсім не совітський. «Якийсь типаж сидів у мені не той, не радянської людини», — так відповів він колись на моє запитання щодо малої кількості зіграних ним персонажів у виставах за п'єсами власне радянських авторів. І справді, за часів СРСР

мало було в нього таких ролей. А якщо й були... Маляр, наприклад, у виставі франківців «Дикий ангел» (1979) — робітник же ніби, основа комуністичного режиму, але якогось вочевидь не радянського розливу-поливу...

Ступка припізнівся в кіно, стартував замало не в тридцять літ. Його ровесники, той же Миколайчук, були вже зірками... Не в останню чергу сталося це тому, що ніяк не надавався він на ролі радянських людей, навіть з тих, що, як співалося в одній із пісеньок, «на лицо ужасные — добрые внутри». Не прозирала чомусь та доброта по-радянськи в акторові, не прозирала. Навіть у 1990-ті він грає, наприклад, химерного гамериканця у фільмі «Фучжоу» Михайла Ілленка... Кость Степанков називав його Джеймс Бодь, у ньому й справді було щось таке американисте. Не випадковою ж була ота гра Ступки, уже поза екраном і сценою, в образи-зіставлення з голлівудськими акторами, оті самоназви — Сильвестр Сталлонович, наприклад. І навіть мрія, напівсерйозна, обгорнута в сміхові ескапади, про «Оскара».

І тільки в нульове десятиліття вже ХХІ сторіччя, коли радянський пил почав спадати з колишніх радянських площ, які на наших очах перетворювались на новітні майдани, настав зоряний час Богдана Ступки, сталася головна його метаморфоза. Коли виникла потреба у власне людині, людині з багатшаровим особистісним світом, де вже немає жодного значення, радянський ти чи який інший. Виявилось, що ніхто краще від Ступки цього не вміє — відтворювати те, що для нас найцікавіше: людину, просто людину, в якій стільки поверхів і стільки закутків, світлих і темних, припошених іноді дикуватими інстинктами. А головне — показувати, якою мінливою є така людина, яким пластичним є її духовний каркас.

І тому не доводиться дивуватися, що Ступка став головною кінозіркою на пострадянському просторі. Просто відступила в тінь система координат, яка накидалася на будь-якого дотеперішнього персонажа.

А тому я й вирішив поставити в титул книги, окрім

імення її героя, слово *Метаморфози*. Й тим самим підключити енергію ще однієї зірки минулого й сучасного — давньоримського поета Овідія. Овідія, який був переконаний: «Довго, в однаковій постаті... не потриває ніщо». Не потриває!

Тому структурно книга про великого Богдана Ступку трохи нагадуватиме Овідієві «Метаморфози», у перекладі Ступчиного земляка, львівського письменника, перекладача Андрія Содомори.

КНИГА ПЕРША

«Дух пориває мене: про нові починаю співати
В змінених формах тіла. О боги — бо ж од вас переміни, —
Задум співця надихніть: відтоді, коли світ народився
Ген аж до наших часів доведіть нестихаючу пісню».

*(Публій Овідій Назон «Метаморфози».
Переклав з латини Андрій Содомора)*

НАРОДЖЕННЯ БІЛОГО ПТАХА. З ЧОРНОЮ ОЗНАКОЮ...

Ім'я: СТУПКА БОГДАН

«Ступка. 1/ Ступка. Коли б мені ступка та жорна (...)
2/ Слід ноги на землі. Скрізь ступки чоловічі.
3/ Рід дитячої гри»
(«Словарь української мови» Бориса Грінченка)

— Я трішки вищий зростом за Роберта де Ніро, а він багатший за мене в мільйон разів. У Польщі мене називають польським актором, у Росії — російським, хоча я завжди кажу, що я український актор. Французькі продюсери порівнювали мене з Жаном Габеном. Воно приємно, але я таки не Жан Габен, і не де Ніро, і не Аль Пачіно. Я — Богдан Ступка! (З інтерв'ю з актором).

«От зараз скажуть, що я де Ніро...» — був цей комплекс. Знав, що врівень з де Ніро, але ж... Тому про «Оскара» говорив. І жартома про те, аби ще раз Шевченківську премію дали: бо за ту, стару, тільки стіл накрит — на десяток людей, та й більше, бачиться, нічого.